

NOVINARSKA RUTINA IN (PRE)MOČ URADNIH VIROV INFORMACIJ

Povzetek: Moč novinarskega diskurza je moč njegovih subjektov. Novinar, ki naj bi imel nadzor nad vsemi fazami sporočanja procesa, izgublja mesto subjekta. Pomembna razsežnost nadzora je dostop do medijev. Položaj novinarskega subjekta pri zbiranju in izboru informacij obvladujejo družbene elite. Na strukturo zbiranja informacij vplivajo tudi organizacijske rutine v medijih: dnevne rutine zbiranja novic večajo dostop uradnih virov. Analiza poročanja slovenskih dnevnikov o različnih mnenjih glede vstopa Slovenije v Nato razkriva visoko stopnjo rutinskih kanalov zbiranja informacij in prevlado uradnih virov. Predvsem uradni viri in zagovorniki vstopa v Nato so v analiziranem vzorcu vesti in poročil imeli prednostni dostop do novičarskega diskurza - in z njim potencialno moč vpliva.

Ključni pojmi: novinarski diskurz, viri informacij, novinarske rutine, dostop do medijev, kanali zbiranja informacij, demokracija

Uveljavljeni vodje katerekoli organizacije imajo velike naravne prednosti. Vsi vedo, da imajo boljše vire informacij. Knjige in dokumenti so v njihovih pisarnah. Sodelovali so pri pomembnih konferencah. Spoznali so pomembne ljudi. Imajo odgovornosti, zato si lažje zagotovijo pozornost in govorijo v prepričljivem tonu. (Walter Lippmann, 1922/1999: 166)

Uvod

Moč medijskega diskurza je treba razumeti (tudi) v luči dostopa do medijev, opozarja Van Dijk (1995: 32): kdor ima dostop, ima moč, in to so predvsem elite. Izhajamo iz predpostavke, da položaj "novinarskega subjekta" pri (i)zbiranju informacij obvladujejo družbene elite, ki v odnosih z mediji nastopajo kot uradni viri. Novinar kot subjekt, kot temeljni nosilec novinarske dejavnosti, ki naj bi v skladu s svojo profesionalno kompetenco nadziral vse faze sporočanja procesa, se v tržnonovinarski praksi umika, njegove vloge pa prevzemajo nosilci ekonomske in politične moči (Poler Kovačič, 2001). Ko na mesto "novinarskih subjektov" stopijo viri informacij, v moči novinarskega diskurza prepoznamo njihovo moč.

Najvišje na lestvici njihove moči in veljave so *elitni uradni viri*. Privilegirani dostop do objav, h kateremu bistveno prispeva tudi novinarska *rutina*, jim zagotavlja večjo *možnost, verjetnost vpliva* na občinstvo, kar pa ne pomeni, da nanj tudi

* Dr. Melita Poler Kovačič, docentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

dejansko in neizogibno vplivajo. Vprašanje medijskih učinkov je namreč precej bolj zapleteno, saj je individualna interpretacija novinarskega besedila (in tako njegov učinek na naslovnika) odvisna od mnogih dejavnikov. Najpomembnejši med njimi je *kulturni status sporočila*, trdi McNair (1998: 35, 65): moč in učinki novinarstva so ukoreninjeni v njegovem *diskurzivnem statusu resničnosti*, v zmožnosti, da spodbudi zaupanje s pripovedovanjem zgodb, ki so verodostojne zato, ker so novinarske. Tak status novinarskih besedil terja, da jih naslovniki sprejmejo vsaj kot *približevanje resnici*, vsekakor pa kot diskurz, ki je dovolj blizu "resnici", da je vreden njihovega zaupanja v njegovo integriteto. Vendar novinarji verodostojnosti ne smejo imeti za dokončno, ampak morajo svoj status nenehno braniti in vedno znova uveljavljati s kodeksi in konvencijami, ki za občinstvo pomenijo "znak resničnosti". Norma novinarske objektivnosti je v bistvu poziv k zaupanju, je "jamstvo" nadzora kakovosti, ki od naslovnikov zahteva, da verjamejo v veljavnost povedanega.

Sigal (1973: 75) v svojem znanem delu o novinarjih in virih informacij ugotavlja, da so viri svoj način razmišljanja prilagodili novinarskemu; "govorijo isti jezik", uporabljajo novinarske konvencije, da bi jim uspelo spraviti informacije v medije. Ti razlogi za uspešen prodor interesnega govora v novinarski diskurz so očitni in so bili v teoriji že velikokrat ovrednoteni (gl. npr. Poler Kovačič, 2002), zato se z njimi ne bomo ukvarjali. Namesto tega se bomo posvetili manj raziskanemu, čeprav ne manj pomembnemu vprašanju, in sicer: kako (uradni, zlasti elitni) viri informacij kot subjekti uporabljajo (ali izrabljajo) diskurzivni status "resničnosti", zlasti "podobo objektivnosti", za uveljavitev svojih interesov. Viri informacij namreč vedno prenašajo interesni govor, in če imajo v žanrih, ki se naslovniku po konvenciji kažejo kot objektivni, možnost to početi le izbrani, vprašanje dostopa do medijev dobiva novo razsežnost: ni pomembno samo, *kdo ima dostop* do objav, ampak tudi, *v katerem žanru je njegova beseda upovedena*. Status "objektivnosti" s posebnim poudarkom spremlja predvsem žanre informativne zvrsti novinarskih besedil. Zato bomo v raziskavi analizirali *vesti* in *poročila*, ki imajo glede na ostale novinarske žanre celo - drznemo si trditi - videz "višje stopnje resničnosti" (prim. tudi Kalin Golob, 2003).

Teoretska izhodišča in vprašanja želimo ponazoriti praktično: s kvantitativno metodo analize besedil bomo raziskali nekatere značilnosti novinarskega sporočanja o različnih mnenjih glede vstopa Slovenije v Nato. Z analizo vsebine novinarskih besedil sicer ne moremo napovedati pomena novinarskega sporočila za prejemnika - kako ga bo razkodiral ter spremenil v ideje in dejanja; na tej osnovi ne moremo sklepati o sprejetem sporočilu oz. o dejanski moči pošiljateljeve besede. Lahko pa poskušamo identificirati, kaj vir informacij želi sporočiti, tj. *sporočevalčevo preferenčno interpretacijo* (McNair, 1998: 45). Raziskavo bomo izvedli na izbranem vzorcu vesti in poročil v Delu, Dnevniku in Večeru v šestmesečnem obdobju pred referendumom o vstopu Slovenije v Nato.

Pričakujemo, da bodo rezultati pokazali visoko rutinizacijo zbiranja informacij in prevladujoč dostop (elitnih) uradnih virov. Radi bi preverili domnevo, da so *kanali zbiranja*¹ in *status virov informacij* povezani s *predstavljanjem pozitivnih in negativnih mnenj*. Povedano drugače, domnevamo, da obstaja povezanost rutinskosti kanalov in uradnosti virov z (domnevno oz. pričakovano) enostranskostjo sporočanja različnih mnenj o vstopu Slovenije v Nato, ki je bila novinarjem večkrat javno očitana. Interpretacija rezultatov bo spregovorila o *moči virov kot subjektov*, o tem, kdo prevzema nadzor nad (i)zbiranjem informacij, in o posledicah, ki jih ima tak položaj vira za novinarsko sporočanje, javno razpravo in demokracijo v družbi.

Viri informacij kot subjekti (i)zbiranja informacij

Novinarski subjekt je nosilec dejanj, ki sproži in vodi sporočanje ter ima nadzor nad posameznimi stopnjami. Usmerjanje toka informacij - *kdo* in *kaj* stopa skozi vrata javnega obveščanja - medijem podeljuje velikansko moč, trdi Bennett (1996: 28); odbirateljsko vlogo v klasičnem pojmovanju novinarskega procesa opravljajo novinarji oz. uredniki. Oni (aktivno) preiskujejo, (i)zbirajo, sprašujejo, preverjajo, povzemajo, obdelujejo, dvomijo, spreminjajo, upovedujejo ..., se odločajo in nadzirajo temeljne procese v medijski realnosti: zbiranje informacij, izbor dogodkov in dejstev ter oblikovanje sporočila. V tržni praksi tvorjenja novice pa subjekti - zlasti v fazah (i)zbiranja informacij - pogosto niso novinarji, ampak tisti, ki v sporočanje vnašajo svoj interes, ki "neposredno (kot lastniki) ali posredno (kot najvplivnejši viri informacij in mnenj, kot oglaševalci in sponzorji) vladajo medijem" (Splichal, 1997: 353). Vprašanje je, kdo od njih ima največ moči, ali obstaja kdo, ki je najvplivnejši, postavlja pogoje drugim in tako najbolj opredeljuje mesto novinarja? Mnenja teoretikov so različna (McManus, 1994: 26-31): nekateri izpostavljajo večje vlagatelje in lastnike, drugi bogate in vplivne v družbi, tretji potrošnike, četrti vire informacij.

Novinar ne more biti osebno navzoč pri vseh dogodkih, nekateri dogodki pa tudi niso neposredno "vidni", npr. gospodarske težnje razvoja, premiki v javnem mnenju, spremembe v uradnih stališčih. Pogosto se mora opirati na opazovanja drugih. Novice niso to, kar se je zgodilo, ampak to, kar kdo pravi, da se je zgodilo, in to pomeni, da je izbor virov ključnega pomena (Sigal, 1973: 69). Ti namreč imajo "izreden učinek na vsebino množičnih medijev" (Shoemaker, Reese, 1996: 178); najbolj očiteno je, ko prikrivajo informacije ali lažejo, obstajajo pa tudi subtilnejši načini vpliva - npr. zagotavljanje konteksta, znotraj katerega so ovrednotene druge informacije. Viri sodelujejo z novinarji toliko, kolikor verjamejo, da bodo dobili ugoden, zanje koristen javni dostop. K transakciji jih spodbuja tako omejevanje škode negativne publicitete kot tudi pridobivanje pozitivne pozornosti. Kot piše Gans (1980: 117), imajo pred očmi predvsem priložnost, da ponudijo informacije, ki predstavljajo njihove interese.

¹ SSKJ sicer v 4. pomenu rabo besede kanal označuje s kvalifikatorjem ekspresivno. V našem besedilu besedo vseeno uporabljamo, vendar nezaznamovano, saj menimo, da najbolj ustrezno poimenuje način prenosa informacij, predvsem konkretizirano, in njeno zamenjevanje ne bi bilo natančno.

Viri informacij (ali njihove službe za odnose z javnostmi) uredništvom dostavljajo "dogodke", izbirajo tiste, ki so (po njihovih merilih) za objavo ustrezni, izbirajo "dejstva" o njih, ustvarjajo psevdodogodke, pripravljajo "novinarska" besedila ipd. Drametova (1994: 303) v raziskavi slovenskega lokalnega časopisa ugotavlja, da določevalec dogodkov in informacij v skoraj 70 odstotkih ni novinar. Ker so viri informacij vedno tudi sodoločevalci pomenov, oblikujejo medijsko realnost. Sonadzorujejo sporočanjski proces, torej postajajo novinarski subjekti, ko vsaj posredno odločajo o tem, kaj bo objavljeno in kako. Tako se v moči novinarskega diskurza uresničuje njihova moč.

Dostop do medijev: moč (elitnih) uradnih virov informacij

Prevladujoč dostop do medijev imajo predvsem družbene *elite*, čeprav splošni model demokracije predpostavlja enakost državljanov v pravici govora. Sodelovanje državljanov v demokratičnih procesih je bilo vedno omejevano zaradi neenake porazdelitve komunikacijske kompetence, neformalnih in pogosto tajnih komunikacij ter neenakega dostopa državljanov do institucionalnih komunikacijskih kanalov; te omejitve praviloma "reducirajo javno razpravljanje na javno legitimiziranje vladajočih mnenj, ki so jih oblikovale elite" (Splichal, 1997: 346).

Kot *uradne* opredeljujemo "vire po funkciji": izvoljene ali imenovane javne funkcionarje, predstavnike institucij ekonomske, politične, kulturne, znanstvene, religiozne idr. moči ter oblasti, predstavnike nevladnih organizacij, društev, združenj, različnih "organiziranih" civilnih pobud, ki "govorijo" po svoji funkciji, ki jo določa njihovo "mesto" v organizaciji ali iniciativi, službe za odnose z javnostmi ter navedbe po drugih množičnih medijih in tiskovnih agencijah. Tudi znotraj uradnih virov je možno (in nujno) vzpostaviti razlikovanje, ki smo ga upoštevali v raziskavi v nadaljevanju članka. Vir je npr. lahko vladni uradnik ali predsednik kakega društva. Oba sta uradna vira - vira po svoji funkciji, vendar le prvega uvrščamo med družbeno elito.² *Neuradni* viri so vpleteni ali nevporejeni posamezniki, ki niso vir po funkciji, ampak govorijo kot udeleženci dogodkov, očitvidci, priče, "ljudje z ulice", "navadni", "običajni" ljudje. Shoemakerjeva in Reese (1996: 49) jih imenujeta "neznani" (unknowns): protestniki, izgretniki, stavkarji, žrtve, domnevni ali dejanski kršilci zakona in kulturnih norm, glasovalci, anketiranci, udeleženci neobičajnih dejavnosti.

Tako imenovani *običajni ljudje* imajo ponavadi le pasiven dostop do medijev; ne morejo oblikovati medijskega diskurza, z izjemo občasnih pisem uredniku ali primerov, ko postanejo predmet novinarskega upovedovanja (npr. kot žrtve ali storilci kaznivih dejanj). Po drugi strani pa lahko elite točno definiramo prav glede na njihov *nadzor* nad besedilom in govorom. Imajo prednost in aktiven dostop do javnega diskurza na splošno, posebno do medijskega (Van Dijk, 1995: 33). Rezultati raziskave, ki sva jo opravili z Erjavčevo (2003), so npr. pokazali, da je od leta 1990 do 2000 naraščala uporaba virov služb za odnose z javnostmi in drugih

² *Uradne vire smo razdelili na 14 skupin in neuradne na 4 skupine. Podrobnega pregleda oz. analize v tem članku ne prikazujemo, pri razpravi o rezultatih zgolj omenjamo, katere skupine znotraj uradnih virov so prevladovala.*

institucionaliziranih virov.

Elite potrebujejo medije kot sredstvo za izvrševanje ali legitimiranje svoje moči, saj prek medijskega diskurza lahko najbolj vplivajo na javno mnenje in ideologije. Njihov dostop omogoča tudi *dnevna rutina zbiranja novic* (Van Dijk, 1995: 33).

Rutinizacija (i)zbiranja informacij

Novinarji ustvarjajo novice v okoliščinah, ki jih opredeljuje ritem novinarske organizacije; začetniki se srečujejo s stalnimi pritiski urednikov, kako naj poročajo. Sčasoma svoj stil prilagodijo tako, da ustreza pričakovanjem organizacije. Organizacijski pritiski, ki spodbujajo rutinizacijo, so danes močnejši kot kadarkoli prej, trdi Manning (2001: 54).

Da bi pravočasno izpolnila dnevni "načrt", mora organizacija ugotoviti, kako iz spontanega narediti napovedljivo. Predvideti mora, kdaj in kje se bo vsak dan "zgodila" določena količina možnih novic. To nalogo otežuje velikost sveta in maloštevilnost novinarskega osebja, zato imajo prednost dogodki, za katere je organizacija redno obveščana, da se bodo zgodili. Časovne stiske, ki so v uredništvih običajen pojav, novinar pogosto rešuje prav (ali zgolj) z rutino, ki daje novinarstvu "pomirjevalno domačnost" in "ekonomsko sposobnost za življenje kot proizvod na konkurenčnem trgu" (Bennett, 1996: 117). Določena stopnja rutinizacije novinarstva je potemtakem neizogibna.

Organizacijske rutine in birokratske politike v medijih pomembno vplivajo na strukturo zbiranja informacij (Sigal, 1973: 119). *Rutinski kanali* so: uradne zadeve (npr. sodni postopki, parlamentarna zasedanja, obiski državnikov); sporočila za javnost; novinarske konference; sporočila tiskovnih agencij in drugih novinarskih organizacij; nespontani dogodki (športne, kulturne, zabavne prireditve, govori, slovesnosti, vnaprej pripravljene demonstracije, različni napovedani dogodki); pisma bralcev; javnomnenjska glasovanja, ki so jih izvedle druge institucije. Med *neformalne kanale*³ štejemo: neformalne priložnosti, "curljanje" zarečenih informacij ipd. Prispevki, zbrani prek *aktivnih novinarskih kanalov*, izvirajo iz dejavnega iskanja informacij, na novinarjevo ali urednikovo pobudo, na podlagi novinarjevega lastnega preiskovanja (intervjuji, novinarske analize); novinar sporoča kot udeleženec dogodka, ko je npr. osebno navzoč pri spontanih dogodkih (pri nemirih, naravnih katastrofah idr.), ukvarja se s preiskovalnim novinarstvom (*investigative reporting*) in z raziskovalnim novinarstvom (*precision journalism*), npr. izvaja ankete.⁴ Strentz (1989: 109) uporablja delitev na konvencionalne in nekonvencionalne načine zbiranja informacij. Mediji večino informacij zberejo po konvencionalnih poteh: iz vladnih pisarn, od predstavnikov za odnose z javnostmi, iz promocijskih virov, z uporabo javnih dokumentov, idr. Poročanje, ki izhaja iz teh virov, je

³ To kategorijo je kot posebno uvedel Sigal (1973), Shoemakerjeva in Reese (1996: 129) pa opozarjata, da gre za redne kanale, prek katerih prenašajo informacije uradniki, in v tem smislu jih lahko označimo za rutino, ki jo narekuje vir. Zato smo jih pri interpretaciji rezultatov raziskave priključili k rutinskim kanalom, pa tudi sicer je bil delež tistih, ki smo jih identificirali kot neformalne, zelo majhen (0,3 odstotka).

⁴ Delitev smo povzeli po Sigalu (1973: 120), vendar smo izcrpneje dopolnili vsebino kategorij.

večinoma rutinsko, vendar tudi neizogibno, nujno in celo zaželeno, saj prispeva k obveščenosti državljanov ter k nadzoru organizacij, katerih odločitve vplivajo na naša življenja. Med nekonvencionalne načine uvršča uporabo virov "raziskovalnega novinarstva", manjšinskih skupin in ljudi brez volilne pravice oz. državljskih pravic ter članov terorističnih skupin. Te metode so pogosto prezrte, še posebej takrat, ko lahko konvencionalni viri proizvedejo več informacij, kot jih medij lahko objavi (Strentz, 1989: 124, 142).

Številne raziskave pritrjujejo Strentzevim ugotovitvam. Bennett (1996: 118) navaja, da je večina novic rezultat "rutinskega novinarstva". McManusova (1994: 105) raziskava lokalnih televizijskih postaj dokazuje, da prevladuje minimalno aktivno odkrivanje informacij. Podobno razkriva Sigalova (1973: 121) raziskava, ki je še vedno ena najbolj navajanih v sodobni literaturi: kar tri četrte prispevkov izvirajo iz pasivne predelave informacij. Z Erjavčevu (2003) sva ugotovili, da se novinarsko delo tudi v Sloveniji rutinizira: novinarstvo je leta 2000 večinoma temeljilo na psevdo- in rutinskih dogodkih, aktivno novinarsko delovanje pa je v primerjavi z letom 1990 upadalo.

Razpoložljivost in ustreznost kot merilo izbora

Na novinarjev izbor (virov) informacij vplivata njihova razpoložljivost in ustreznost (Gans 1980: 81-82). Dostop virov je delno odvisen od družbene razdalje med novinarji in viri, še bolj pa od njihove individualne moči. Ugotovili smo, da ekonomsko in politično močni zlahka dobijo dostop, pa tudi novinarji sami si prizadevajo, da bi jih dobili; tistih, ki jim manjka moči, novinarji ponavadi ne iščejo, dokler s svojimi dejanji ne povzročijo družbenih in moralnih prekrškov. Dostop torej odseva (in reproducira) družbeno strukturo. Obenem imajo novinarji skoraj vedno več razpoložljivih informacij, kot jih lahko uporabijo, zato se morajo odločati tudi glede na merilo ustreznosti: kot "ustrezne" med "razpoložljivimi" izberejo tiste, ki jih je možno upovedovati z omejenim številom osebja, v omejenem času in na omejenem prostoru v časopisu. Uspešen dostop virov do novinarjev oblikujejo vsaj štirje med seboj povezani dejavniki, ugotavlja Gans (1980: 117-124): prizadevnost, moč, zmožnost zagotoviti primerne informacije ter geografska in družbena bližina.

Glavni namen novinarjev, ko odločajo o ustreznosti razpoložljivih virov, je zagotoviti učinkovitost: poročevalci morajo poskušati dobiti najustreznejše informacije kar najmanjšega števila virov tako hitro in brez težav, kolikor je mogoče, in s čim manjšo obremenitvijo organizacijskega proračuna. Presojanje virov glede na določene lastnosti se zgodi na začetku selekcije, ko je o samih zgodbah malo znanega, toda viri, ki so zanje relevantni, so lahko že znani in jih je možno ovrednotiti. Novinarji uporabljajo šest vzorcev presojanja, da bi izbrali vire in rutinizirali sporočanje (Gans, 1980: 128-131): primernost v preteklosti, produktivnost, zanesljivost, vrednost zaupanja, pooblaščenost, jasnost.

V novičarski tvorbeni proces je torej možno vnesti gotovost z vzpostavitvijo stabilnih odnosov z zunanjimi institucijami in akterji, na katere se je mogoče zane-
sti, da bodo zagotovili informacije, ki jih novinarji zlahka oblikujejo v novice

(Manning, 2001: 55-56). To v novinarstvu prebuja težnjo, ki ima - kot smo že ugotovili - usodne posledice za politiko zbiranja in izbora virov. Uradni viri se najuspešneje prilagajajo zahtevam rutinizacije, povezane s prizadevanji novinarjev, da bi se držali konvencije objektivnosti. Zagotavljajo "stalnost in v 'obrtniškem' smislu popolnost informacij, možnost predvidevanja in vnaprejšnjega razporejanja delovnega časa, najlažji dostop do informacij" (Drame, 1994: 308). V vsakdanji praksi, polni kratkih rokov, zahtevnih urednikov in prepričljivih virov, uradni viri prihranijo čas, energijo in stroške. Obstaja hierarhija virov in z njimi povezanih stopenj zanesljivosti (Van Dijk, 1988: 87): elitni viri so obravnavani kot bolj zanesljivi opazovalci in oblikovalci mnenj; zdi se, da je družbena hierarhija reproducirana prek retorične hierarhije verodostojnosti in zanesljivosti.

Diskurzivni status resničnosti kot vir moči

Uradni viri imajo zaradi dostopa gotovo večjo potencialno moč v smislu vpliva na medijsko občinstvo, toda sklepanje, da količinsko večji dostop že zagotavlja tudi večji *dejanski* vpliv, bi bilo preveč poenostavljeno. Novinarska sporočila sama po sebi nimajo ustaljenih pomenov, ki bi jih vbrizgavali v mišljenja občinstva. *Teorija injekcije* je v bistvu naiven pogled (Severin, Tankard, 1997: 298), ki ga je izpodrinil nov pristop: ta poudarja polisemični potencial vseh ukodiranih besedil, kar pomeni, da vsebujejo številne pomene, in relativno svobodo občinstva pri njihovem razkodiranju. Individualna interpretacija besedila je rezultat mnogih spremenljivk, zato ustvarjalec ne more vnaprej vedeti, kako bo sporočilo razumljeno, opozarja McNair (1998: 35, 43); vendar lahko na splošno rečemo, da *če je zaupanje v vir sporočila čim večje, če je njegova vsebina sporočena čim bolj učinkovito in če je prejemniku dostopno čim manj alternativnih virov potencialno nasprotujočih si informacij*, je večja verjetnost, da bo sporočilo imelo učinek, če vsi ostali dejavniki ostanejo enaki.

V štiristopenjskem modelu učinkov na naslovnika,⁵ ki ga predstavlja McNair (1998: 35-38, 57), je po njegovem prepričanju najpomembnejši *kulturni status sporočila*. Sociološki pomen novinarskega sosporočanja večinoma izhaja iz pričakovanj občinstva glede posebne oblike in vsebine ter iz njegove soglasnosti, da ima sporočilo s takimi značilnostmi poseben položaj glede na nenovinarska sporočila. Novinarstvo naj bi pripovedovalo resnico, četudi je ta posredovana z novinarjevo subjektivnostjo, pritiski časovnih rokov in drugimi omejitvami novinarskega dela. Toda če so konvencije, ki v novinarstvu pomenijo verodostojnost, dovolj upoštevane, besedilom zaupamo, da predstavljajo "resnico".

V novičarskem diskurzu je pomembna zlasti "*iluzija resničnosti*" (Van Dijk, 1988: 86), ki jo je - kljub priznavanju večrazsežnostne narave resnice - možno reproducirati s konvencijo *objektivnosti*. Zanimiv je razmislek o tem, kaj *resnič-*

⁵ Učinki na naslovnika so odvisni od kulturnega statusa sporočila (objektivno/subjektivno, nevtrarno/pristransko idr.), kakovosti sporočila (estetske, tehnične idr.), okolja sprejema (dostopa do pošiljateljevih jezikovnih, estetskih, ideoloških kod; dostopa do alternativnih virov informacij) in razkodiranja sporočila (pravnih, moralnih, fizičnih pritiskov na družbeno delovanje; kognitivni, psihološki, vedenjski, ideološki učinki).

nostni status novinarskih besedil, zlasti *status objektivnosti* določenih žanrov, pomeni za vire, ki imajo do objav prevladujoč dostop. Mnogi teoretiki (Michael Schudson, Ben Bagdikian, Ted Glasser idr.) imajo objektivnost za glavni vzrok pristranskosti v korist uradnih virov.

Zahteva po objektivnosti za določene žanre ne velja, gotovo pa je zavezujoča za *vesti* in *poročila* (Kieran, 2002: 23). Besedila informativne zvrsti se namreč "kažejo" kot objektivna sporočila, v katerih je avtor s svojimi mnenji od predmeta distanciran in odsoten" (Košir, 1988: 63). Ti žanri si zato lastijo "višjo stopnjo resničnosti" znotraj širše družine novinarskih besedil. Zato se bomo v raziskavi osredotočili na vprašanje, KDO so subjekti zbiranja in izbora tistega, kar je upovedeno v vesteh in poročilih.

Analiza poročanja slovenskih dnevnikov o različnih mnenjih glede vstopa Slovenije v Nato

Novinarsko sporočanje o različnih mnenjih glede vstopa Slovenije v Nato je bilo v javnosti večkrat ocenjeno kot enostransko oz. pristransko, zlasti z vidika dostopa virov informacij do medijskih objav, do upovedovanja njihovih mnenj v novinarskih besedilih. Nekateri so v njem prepoznali naklonjenost zagovornikom, drugi pa nasprotnikom vstopa v Nato.⁶ Vendar te ocene niso temeljile na analizi diskurza, ampak so predvsem izpostavljale posamezne primere (ne)objav v medijih in jih nato posploševale. Znanstveno utemeljeno pritrđiti enim ali drugim bi bila za naš članek preveč ambiciozna naloga, zato se bomo omejili le na nekaj izbranih vidikov.

Zanima nas, ali so kanali zbiranja in status virov informacij povezani s predstavljanjem mnenj. Povedano z drugimi besedami - radi bi ugotovili, ali se poročanje o mnenjih (v korist zagovornikov ali nasprotnikov) razlikuje glede na rutiniziranost pridobivanja informacij in uradnost virov. Na osnovi teoretskih predpostavk domnevamo, da bo analiza pokazala: 1. visoko stopnjo rutinskih kanalov zbiranja informacij, 2. privilegirani dostop uradnih virov, 3. povezanost objave mnenj za in proti z rutiniziranostjo zbiranja in uradnostjo virov.

Metodologija

Analizo smo opravili na vzorcu novinarskih besedil v Delu, Dnevniku in Večeru od začetka oktobra 2002 do konca marca 2003. Vzorec obsega žanre vestičarske in poročevalske vrste.⁷ Ti v skladu z novinarsko konvencijo veljajo za "objektivne", saj se po definiciji kažejo kot taki. Enota vzorca je novinarska vest ali poročilo, ki vključuje (navaja, tematizira, argumentira) mnenja o vključitvi Slovenije v Nato; naštelj smo 254 enot. Enota analize je vir informacij, ki izraža mnenje o vključitvi Slovenije v Nato - bodisi neposredno (jasno opredeljeno za, *proti*, neodloče-

⁶ Avtorica članka hranim o tem obsežno časopisno dokumentacijo, zlasti iz polletnega obdobja pred referendumom o vstopu Slovenije v Nato.

⁷ Vzorec celotne raziskave (N = 1161) je obsegal tudi besedila drugih žanrov; vesti in poročila obsegajo 52,4 odstotkov analiziranih besedil.

no) bodisi posredno (z izražanjem informacij, ki podpirajo tako ali drugačno mnenje).

Identificirali smo 608 enot analize,⁸ na katerih smo merili vrednosti štirih spremenljivk:⁹

Mnenje vira o vstopu Slovenije v Nato: 1. Za. 2. Proti. 3. Neodločeno. Upošteva-
mo izrecna vrednotenja oz. argumente, ki zagovarjajo, nasprotujejo ali izražajo
neodločeno stališče glede vstopa Slovenije v Nato, pa tudi tiste navedbe, ki proble-
matiko navidezno le "opisujejo", ki ne vrednotijo povsem izrecno, vendar iz opisa
samega izhajajo (domnevne) prednosti, pomanjkljivosti ali neodločenost glede
vstopa Slovenije v Nato.

Kanali zbiranja informacij: 1. Aktivni novinarski kanali: novinarjevo lastno
preiskovanje in raziskovanje, dejavno iskanje informacij, ki poteka na novinarjevo
ali urednikovo pobudo. 2. Rutinski kanali: posredovanje informacij in mnenj novi-
narjem s sporočili za javnost, na novinarskih konferencah, na nespontanah in
napovedanih dogodkih, pri čemer je pobudnik obveščanja vir informacij.

Status vira informacij: 1. Neuradni viri: ne nastopajo po funkciji, ampak kot
udeleženci dogodkov, "ljudje z ulice", "navadni" ljudje, ki izražajo svoje mnenje,
informacijo, interpretacijo. 2. Uradni viri: govorijo po svoji funkciji, so "pooblašče-
ni" za posredovanje informacij in mnenj, izvoljeni ali imenovani (predstavniki eko-
nomskih, političnih, kulturnih, znanstvenih idr. institucij, njihovi predstavniki za
odnose z javnostmi idr).

Velikost vira informacij: 1. Majhna: do 10 stavkov. 2. Srednja: od 11 do 20 stav-
kov. 3. Velika: 21 stavkov ali več.

Uporabili smo kvantitativno metodo analize besedil - "objektivirano in sistema-
tično identifikacijo, razčlenjevanje in merjenje jezikovnih lastnosti besedilnih enot,
da bi iz njih lahko sklepali o lastnostih zunajjezikovnih pojavov" (Splichal, 1990:
26).

Rezultati

Rezultati raziskave potrjujejo domnevi o visoki stopnji rutiniziranosti zbiranja
informacij in o prevladovanju uradnih virov. Delež rutinskih kanalov je več kot 82-
odstoten, medtem ko je aktivnega dela bilo manj kot 18 odstotkov. Tudi neraznoli-
kost virov glede na status je precejšnja: uradni s skoraj 94 odstotki izrazito prevla-
dujejo, neuradnih je le dobrih 6 odstotkov. Skoraj tri četrtine virov zagovarjajo
vstop Slovenije v Nato, nasprotuje pa mu 22 odstotkov, kar govori o količinsko
neuravnoteženem prikazu mnenj. Ugotovitev lahko podkrepimo še z analizo
povezanosti mnenj virov z njihovo velikostjo; rezultati kažejo, da sta spremenljivki
statistično značilno povezani ($\leq 14,670$; sig. = 0,005), čeprav je povezanost bolj
šibka ($C = 0,153$): tako viri za kot tudi viri proti so večinoma majhni, vendar je naj-
več majhnih (več kot 80 odstotkov) virov proti, največ srednjih (skoraj 20 odstot-
kov) in velikih (15 odstotkov) pa je virov za.

⁸ 70,4 odstotka virov se pojavljajo v poročilih, 29,6 odstotka pa v vesteh.

⁹ Podrobnejša razlaga operacionalizacije - vključena v navodila za koderje - je preobsežna, da bi jo
navajali v tem članku; dostopna je pri avtorici.

Tabela1: Deleži povezanosti kanalov zbiranja informacij z mnenji o vstopu Slovenije v Nato

KANALI ZBIRANJA		MNENJE			
INFORMACIJ		Za	Proti	Neopred.	Skupaj
Aktivni	(% - kanali)	72,0	23,4	4,6	100,0
novinarski	(% - mnenja)	16,9	18,7	26,3	17,6
Rutinski	(% - kanali)	75,4	21,8	2,8	100,0
	(% - mnenja)	83,1	81,3	73,7	82,4
Skupaj	(% - kanali)	74,8	22,0	3,2	100,0
	(% - mnenja)	100,0	100,0	100,0	100,0

$N = 608$; ($\chi^2 = 1,242$; $sig. = 0,537$; $C = 0,045$)

Kot je razvidno iz prve tabele, med kanali zbiranja informacij in mnenji virov ni povezanosti, zato domneve ne moremo potrditi. Tako aktivno novinarsko kot tudi rutinsko zbiranje je v skoraj treh četrtinah primerov omogočilo dostop zagovornikom in le v nekaj več kot 20 odstotkih nasprotnikom. Mnenja zagovornikov in nasprotnikov so bila večinoma zbrana rutinsko, manj kot 20 odstotkov enih in drugih je dobilo dostop prek novinarskih kanalov. Ti rezultati dokazujejo močno rutiniziranost zbiranja informacij, ki pa v privilegiran položaj ne postavlja niti zagovornikov niti nasprotnikov Nata.

699

Tabela2: Deleži povezanosti kanalov zbiranja informacij z mnenji o vstopu Slovenije v Nato

STATUS VIRA INFORMACIJ		MNENJE			
		Za	Proti	Neopred.	Skupaj
Neuradni	(% - status)	10,5	86,8	2,6	100,0
	(% - mnenja)	0,9	24,6	5,3	6,3
Uradni	(% - status)	79,1	17,7	3,2	100,0
	(% - mnenja)	99,1	75,4	94,7	93,7
Skupaj	(% - status)	74,8	22,0	3,2	100,0
	(% - mnenja)	100,0	100,0	100,0	100,0

$N = 608$; ($\chi^2 = 99,664$; $sig. = 0,000$; $C = 0,375$)

Med statusom vira in njegovim mnenjem ugotavljamo srednje močno povezanost, kar kaže druga tabela. Uradni viri izražajo mnenja za v skoraj 80 odstotkih, proti pa v slabih 18 odstotkih. Pri neuradnih je položaj skoraj obraten: skoraj 87 odstotkov je vstopu nasprotovalo, 10,5 odstotka ga je zagovarjalo. Ugotovimo lahko, da so se uradni viri prevladujoče pokazali kot zagovorniki in (sicer maloštevilni!) neuradni viri kot nasprotniki. Med zagovorniki je manj kot en odstotek neuradnih virov, medtem ko je razmerje pri nasprotnikih manj skrajno, a še vedno izrazito: neuradnih je ena četrtina, uradnih pa tri četrtine virov. Tudi ti deleži nas pre-

pričajo o prevladujočem dostopu uradnih virov.

Znotraj uradnih virov so prevladovali viri, ki jih z gotovostjo lahko štejemo za elitne: npr. vladni viri so obsegali 31,30 odstotka, državnozbornski 12,33 odstotka, državni 5,34 odstotka, viri političnih strank 14,91 odstotka in tuji elitni viri 22,46 odstotka, kar je skupaj že 91,5 odstotka vseh uradnih virov.

Razprava

Na temelju prikazanih rezultatov lahko sklenemo, da so v vzorcu novinarskih vesti in poročil privilegirani dostop do izražanja mnenj - in z njim potencialno moč vpliva - imeli elitni uradni viri in zagovorniki Nata, kar pa ni bilo pogojeno z načinom zbiranja informacij. Večinoma rutinsko so bili zbrani uradni in neuradni viri, zagovorniki in nasprotniki. Kako lahko interpretiramo ugotovljeno nepovezanost objavljenih mnenj s kanali zbiranja informacij?

Vstop Slovenije v Nato je za politične akterje, novinarje in javnost "tema posebnega družbenega pomena". Katera mnenja sporočati prek medijev in kako, je pomembno, saj naj bi se državljani na referendumu izrekli o vstopu ali nevstopu Slovenije na temelju razpoložljivih informacij (pri tem seveda izhajamo iz idealne predpostavke o družbeni odgovornosti medijev in o razumskem delovanju volivcev, ki imajo interes za politične zadeve in se kot odgovorni državljani odločajo na osnovi kritičnega pretehtanja dostopnih argumentov). Kot opozarja Vreg (2000: 75), je cilj vsake demokratične politike in vlade doseči mnenjsko soglasje o vprašanju splošnega interesa; če ga v procesu oblikovanja mnenj ne dosežemo, ostane javno mnenje razcepljeno in lahko govorimo o mnenjskem konfliktu. Njegova posledica je lahko razcep javnosti, nadaljuje Vreg (2000: 76).

Obdobje pred referendumom označujemo kot čas intenzivnega sopostavljanja različnih mnenj, in pričakovati je, da v teh okoliščinah nosilci različnih interesov dejavneje prevzemajo vlogo subjektov, saj so močno zainteresirani za tak ali drugačen izid. Neuradni viri (87 odstotkov je nasprotnikov Nata) so bolj kot običajno poskušali vzpostaviti rutinske kanale sporočanja oz. novinarjem omogočiti rutinizirano zbiranje njihovih mnenj. Teme, ki so visoko konfliktno in za splošno dobro zelo pomembne, je po našem mnenju možno bolj rutinizirano upovedovati tudi z neuradnimi viri - čeprav še vedno ne toliko, da bi to lahko predstavljalo bistven preobrat v razmerju med uradnimi in neuradnimi viri. Konfliktnost in pomembnost teme silita predstavnike "obeh strani" v agresivnejše metode odnosov z mediji. Neuradni viri nimajo moči, ki je eden od dejavnikov uspešnega dostopa, vendar lahko to "slabost" vsaj v majhnem delu nadomestijo pri ostalih treh - pri zadržanosti, zmožnosti zagotoviti primerne informacije in bližini. Rezultate raziskave bi morali primerjati z analizo kake bolj "običajne", "vsakdanje" teme, da bi lahko utemeljeno sklepali, ali gre za izjemen primer ali za splošno težnjo v slovenskem novinarstvu, da tudi manjšinska mnenja in neuradni viri uporabljajo rutinske poti do medijev.

Rutinizacija zbiranja informacij je, kot kažejo podatki, nasploh zelo močna. Ugotovljene frekvence (82,4 odstotka rutinskih kanalov) so precej visoke tudi v primerjavi z že obstoječimi raziskavami (npr. Sigalovo), kar pa lahko delno pripri-

šemo dejstvu, da naš vzorec sestavljajo vesti in poročila, torej žanri, kjer je višja stopnja rutinizacije pričakovana. Vendar smo domnevo o rutiniziranosti preverili tudi na vzorcu besedil vseh žanrov (N = 1161); rutinski kanali so še vedno prevladovali, toda s samo 55,1 odstotka.

Mediji uporabljajo vire, do katerih imajo rutinski dostop; to so običajno uradni elitni viri. Če imajo rutinski dostop tudi do drugih virov, jih prav tako uporabljajo. Prvo merilo selekcije je torej rutiniziran dostop do vira informacij. Tudi visoko stopnjo uradnosti virov (93,7 odstotkov) lahko delno razložimo z izborom žanrov. Vendar tudi raziskava, ki smo jo izvedli na vzorcu besedil vseh žanrov (N = 1161), razkriva, da je uradnih virov kar 83,8 odstotka, kar je še vedno zelo prepričljiv kazalnik prevlade uradnih virov.

Zaključek

Analiza poročanja slovenskih dnevnikov o različnih mnenjih glede vstopa Slovenije v Nato je potrdila domnevi o visoki rutinizaciji zbiranja informacij in o prevladi elitnih uradnih virov. Ključni subjekti tistega dela "javne razprave", ki je potekal prek izbranih besedil, so bili zagovorniki vstopa v Nato, ki so večinoma nastopali kot uradni viri, dostop do medijev pa so dobili prek rutinskih kanalov. Lahko bi dejali, da je potencialna moč analiziranega diskurza bila zaznamovana z njihovo močjo dostopa do medijskih objav.

Videz "višje stopnje resničnosti", ki pripada vestem in poročilom, prispeva k večjemu naslovnikovemu zaupanju v "resničnost" zapisanega in tako se povečuje tudi vpliv diskurza. Ta se predstavlja kot novičarski - torej uravnotežen in verodostojen, dejansko pa gre za izkazovanje moči virov informacij prek "novinarskih" konstruktov, za uveljavljanje njihovega govora v novinarski preobleki. Obveščanje javnosti se - s podobo informativnih žanrov - kaže kot "objektivno", kar pa pomeni, da vplivni uradni viri kot odločujoči subjekti prek uporabe (in tudi zlorabe) diskurzivnega statusa resničnosti, ki novičarskim besedilom podeljuje moč, (re)producirajo svojo lastno moč oz. premoč. Novinarji z iluzijo objektivnosti vesti in poročil ustvarjajo pristranskost v korist (rutinsko zbranih) uradnih virov, ki so se zavzemali za vstop Slovenije v Nato, obenem pa podoba objektivnosti služi kot "zagotovilo", da smo bili državljani "dobro obveščeni".

LITERATURA

- Bennett, W. Lance (1996): *News: The Politics of Illusion*. White Plains: Longman.
- Drame, Ines (1994): Kdo je sporočevalec? Teorija in praksa (31)3-4: 298-309.
- Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič (2003): *Raziskava rutinizacije slovenskega novinarstva v obdobju družbene tranzicije*. Del raziskave *Politična usmerjenost slovenskega dnevnega tiska 1989-2000*. Ljubljana: Center za raziskovanje družbenega komuniciranja, FDV.
- Gans, Herbert J. (1980): *Deciding What's News: A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. New York: Vintage Books.
- Kalin Golob, Monika (2003): *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.
- Kieran, Matthew (2002): *Objectivity, Impartiality and Good Journalism*. V Matthew Kieran

- (ur.), *Media Ethics*, 23-36. London: Routledge.
- Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
- Lippmann, Walter (1922/1999): *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
- Manning, Paul (2001): *News and News Sources: A Critical Introduction*. London: Sage.
- McManus, John H. (1994): *Market-Driven Journalism: Let the Citizen Beware?* Thousand Oaks: Sage.
- McNair, Brian (1998): *The Sociology of Journalism*. London: Arnold.
- Poler Kovačič, Melita (2001): *Mesto subjekta v sodobni novinarski etiki*. Doktorska disertacija. Ljubljana: FDV.
- Poler Kovačič, Melita (2002): *Vplivi odnosov z mediji na novinarski sporočanski proces*. *Teorija in praksa* (39)5: 766-785.
- Severin, Werner J. in James W. Tankard, Jr. (1997): *Communication Theories: Origins, Methods, and Uses in the Mass Media*. New York: Longman.
- Shoemaker, Pamela in Stephen D. Reese (1996): *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*. White Plains: Longman.
- Sigal, Leon V. (1973): *Reporters and Officials*. Lexington: D. C. Heath and Company.
- Splichal, Slavko (1990): *Analiza besedil: Statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Ljubljana: Raziskovalni inštitut FSPN.
- Splichal, Slavko (1997): *Javno mnenje: teoretski razvoj in spori v XX. stoletju*. Ljubljana: FDV.
- Strentz, Herbert (1989): *News Reporters and News Sources: Accomplices in Shaping and Misshaping the News*. Ames: Iowa State University Press.
- Van Dijk, Teun A. (1988): *News as Discourse*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, Teun A. (1995): *The Mass Media Today: Discourses of Domination or Diversity?* *Javnost/The Public* (2)2: 27-45.
- Vreg, France (2000): *Politično komuniciranje in prepričevanje*. Ljubljana: FDV.